

Silje Solheim Karlsen: Triumf, lojalitet, avstand. Fridtjof Nansens Fram-ekspedisjon (1893-1896) – og litteraturen i dens kjølvann.

Doktordisputas 27. januar 2012. Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Universitetet i Tromsø

Prosjektets bakgrunn

Da jeg leste Klaus Rifbjergs roman *Nansen og Johansen. Et vintereventyr* (2002) – og ikke minst da alle de norske *reaksjonene* på romanen kom for en dag, gikk det for alvor opp for meg hvordan polarhelten Nansen var en helligdom i Norge. Etter mitt syn pekte romanen på sentrale forestillinger om polarferder og polarhelter, nettopp ved å la et varmt, erotisk kjærlighetsforhold mellom to hardbarkede villmenn utspille seg i et Arktis som ble beskrevet som vakkert, stemningsfylt, magisk. Min første innskytelse var at jeg måtte gå til primærtekstene for å finne ut hvordan denne ekspedisjonen virkelig var. Jeg kastet meg over ekspedisjonsberetningene til Nansen og Johansen, hhv *Fram over Polhavet* (1897) og *Selv-anden paa 86°14'* (1898), og skjønnte kjapt at jeg måtte revurdere mitt utgangspunkt: i stedet for å finne ut hvordan Fram-ekspedisjonen *virkelig* forløp, måtte jeg undersøke *hvordan* disse historiene ble fortalt, hvordan litteraturen skaper en historie som faktisk blir oppfattet som den riktige.

Prosjektet har endret seg underveis. Først skulle prosjektet innbefatte bare tre verk – nemlig Nansens og Johansens ekspedisjonsberetninger, i tillegg til den allerede nevnte romanen av Rifbjerg. Jeg skulle konsentrere meg om kjønn og konstruksjon av maskulinitet. Etter hvert ble korpuset utvidet, ettersom jeg stadig kom over mer og mer litteratur som omhandlet Fram-ekspedisjonen. Bernhard Nordahls *Framgutterne* (1898) var en liten overraskelse, det samme var Aase Kristofersens roman *Skrugard* (1927). Etter hvert som jeg leste disse verkene, tegneserier, romaner, skuespill og en fotsporberetning, Børge Ouslands *I Nansens spor* (2008), så jeg hvordan Nansen verk lå som en gjenklang i disse, samtidig som jeg lot meg fascinere av de små, ikke spesielt åpenbare tilløpene til motstand og utfordring.

Det endte altså med at jeg fant fram til det jeg har kalt en *megatekst* om Fram-ekspedisjonen; en stor tekst som alle har Fram-ekspedisjonen som kjerne og utgangspunkt. En tekstmasse med tematiske og motiviske likheter. Jeg tenkte meg at sammen forteller alle disse verkene historien om Fram-ekspedisjonen. De utfyller hverandre med informasjon, både eksplisitt og indirekte, de kaster lys over hverandre og ikke minst: de kaster lys over våre forestillinger om polarferder, polarhelter og Arktis som sted.

Tidlig i prosjektet ble det klart at det var nettopp forestillingene, bildene, mytene, som nærmest sto fram fra materialet. Uansett om man leser ekspedisjonsberetninger, polarhistoriebøker, biografier eller andre bøker som på noen måte omhandler polarferder, så peker det seg ut noen nøkkelord: forestillinger, myteskaping, konstruksjon. Men ingen hadde, så vidt jeg har kunnet se, hatt et litterært utgangspunkt for sine arbeider. Det som har vært vanlig, har vært å lese ekspedisjonslitteraturen som kilder. Man har gjenfortalt hendelsene og historien, og man har hatt historiske, geografiske eller etnografiske perspektiver. Man har ikke

vært opptatt av hvordan disse beretningene fungerer som *litteratur*. Mitt prosjekt har på den måten gjort noe ganske nytt, og det har vært utrolig spennende, men samtidig – selvfølgelig – også veldig utfordrende.

Ettersom jeg tidlig ble klar over at jeg ikke ønsket å ha et overordnet postkolonialt teoretisk perspektiv, eller et eksklusivt kjønnsteoretisk perspektiv – dette fordi dette har vært de mest vanlige innfallsvinklene til reiselitteratur og dermed også ekspedisjonslitteratur – følte jeg lenge at jeg befant meg i et teoretisk vakuum. Å benytte diskursteori alá Foucault eller Fairclough ble for teknisk og kunstig; det kom liksom ikke overens med materialet. Likevel var jo ikke diskursbegrepet til å unngå. Hvordan tilpasse det store begrepet diskurs – som er forestillinger, bilder, representasjoner, idéer om Arktis, og som endrer seg gjennom historien, men som like fullt, mente jeg å se, har noe generelt og overordnet ved seg – hvordan tilpasse dette til lesninger av de konkrete tekstene som utgjorde forskjellige sjangre, skrevet av forskjellige personer til forskjellig tid?

Min løsning på dette var å konsentrere lesningene og analysene mine om punkter som mytologi og mytologisering – og fortellerinstansens selvframstilling. Enkelte analyser bærer mer preg av disse orienteringspunktene enn andre, men disse punktene har uansett vært sentrale for hele arbeidet. Jeg har lest Fridtjof Nansens reiseberetning. I Nansens bok ser vi han skape seg selv som hovedperson i teksten. Nansen bruker ikke bare eksisterende diskurser, slik noen hevder; han *etablerer* en kompleks diskurs som innbefatter det nasjonale og det individuelle, polarlandskapet og myten om den ensomme reisende. Ved utstrakt bruk av annen litteratur, referanser til filosofer, forfattere og vitenskapsmenn, hamrer Nansen fast den nasjonale, kulturelle og symbolske betydning ekspedisjonen hans har. Og, ikke minst: på en mye mer subjektiv og personlig måte enn det som var vanlig i ekspedisjons- og reiselitteraturen på slutten av 1800-tallet, skriver Nansen fram seg selv som helt. Han viser fram alle sine sider: han viser fram sine tvil og sine svakheter, men aller mest viser han hvordan dette er et *kall* for ham; hvordan han på vegne av tidligere nordmenn og oppdagere som Leiv Eiriksson, Ottar og Harald Hårdråde, på vegne av seg selv og den stolte nasjonen Norge, som en *norrøn sagahelt* fører sine menn ut i det ukjente – og hjem igjen.

Interessant nok benytter ikke Hjalmar Johansen, Otto Sverdrup og Bernhard Nordahl anledningen til - gjennom sine beretninger - å konstruere bilder av seg selv som helter. I stedet ser jeg at disse annenposisjonsberetterne hovedsakelig reskaper Nansen som helt og hovedperson i sine tekster. Selv Børge Ouslands moderne beretning fra 2008 har Nansen som hovedperson. Den eneste som presenterer kritikk av Nansen i sin beretning er Bernhard Nordahl i *Framgutterne*. Denne kritikken virker imidlertid enten urimelig overdimensjonert – eller den virker mot sin hensikt, når den faller sammen med forsøk på å hevde seg selv som vitenskapelig autoritet på bekostning av Nansen. Enda mer interessant er det at Bernhard Nordahls bok i dag er mer eller mindre fullstendig ukjent: er det tilfeldig at den eneste som framsetter kritikk mot Nansen også er den forfatteren som etter ekspedisjonen er glemt?

Fem skjønnlitterære verk har Fram-ekspedisjonen som utgangspunkt. Flere av disse fokuserer på maskulinitet, helledåd, rekorder – altså langt på vei de samme punktene vi ser at de dokumentariske bøkene kretser rundt. Spesielt Kåre Holts *Vandringen* (1986) synes å befeste historien som har fått feste gjennom

ekspedisjonslitteraturen. Denne romanen er en ren gjenfortelling av ekspedisjonsberetningene. Andre har en mindre høytidelig tilnærming til historien, som Tor Bomann-Larsen, som i sin tegneserie lar Nansen komme etter, ikke bare én kvinne, men to kvinner, samt en østerriker og en russer, til Nordpolen. Tor Bomann-Larsen harselerer med forestillingene om manndom og maskulinitet, noe som viser hvilken sentral posisjon denne diskursen har i denne litteraturen. Det Bomann-Larsen også gjør, i likhet med Aase Kristofersen, Kyrre Andreassen og til dels Klaus Rifbjerg, er at han oppvurderer Hjalmar Johansen framfor Fridtjof Nansen. Det er interessant at i fire av fem skjønnlitterære verk, altså bøker som er basert på dikterisk frihet, så fremstilles Hjalmar Johansen som ekspedisjonens sterkeste kort og uunnværlige skikkelse. I tillegg så tematiserer – minst – to av disse verkene en homoerotisk forbindelse mellom Nansen og Johansen. Hvorfor dukker dette motivet opp i denne historien? Er det umulig å tenke seg to menn dele sovepose uten at bjørnefettet settes i sving, eller er det det nærmest forbudte med koblingen mellom nasjonalhelter og homofili som virker tiltrekkende, nettopp fordi dette da bryter så fundamentalt med de overleverte og overlevde forestillingene om Arktis som et sted for menn? I såfall kaster dette også et litt grelt lys over vår kulturs fordommer.

Nansens verk blir gjerne omtalt som heltelitteratur, og det er nok riktig, selv om han faktisk bryter noe med den gjeldende arktiske diskursen gjennom å være personlig og blottstille sine svakheter. Nansen etablerer en mytologi der han selv spiller en sentral rolle. Den påfølgende ekspedisjonslitteraturen befester den nasjonale diskursen og heltediskursen i fortellingene, nesten uten å gjøre motstand. Faktisk ser vi at disse verkene nesten i større grad enn Nansens eget understreker de forestillinger om polarferder og polarhelten som var gjeldende på slutten av 1800-tallet. I skjønnlitteraturen finner vi derimot korrigerende stemmer til hyllesten av polarhelter, selv om hovedtendensen er at også de fleste av disse verkene skriver seg inn i den eksisterende heltediskursen. Kanskje har de små stikkene vi likevel kan finne oppstått ut fra et behov om å pirke litt ved nasjonalhelligdommen Nansen; kanskje har de oppstått ut fra et behov for å gjøre motstand mot koblingen mellom nasjon, polarferder og heltedåd?

For å gå tilbake til romanen som startet det hele: Rifbjergs roman, som er den som tydeligst utfordrer våre forestillinger, den etablerte diskursen. Denne romanen er også det verket som tydeligst spiller på polarlitteraturen og ekspedisjonslitteraturen som sjanger. Jeg leser denne romanen som en kommentar til polarlitteraturen først og fremst, ikke til hvorvidt Nansen skal eller bør oppfattes som en helt. Rifbjerg overdriver, snur på hodet, ironiserer. Jeg finner romanens rekontekstualisering av ekspedisjonen og polarhelten som en utfordring – først og fremst av den tradisjonelle litterære forestillingen av myten om oppdageren og alle stereotypiene i ekspedisjonslitteraturen. Og dermed også av den rådende diskursen som denne litteraturen er del av.

Polare helte og nationale mytologier

Opponens ved Silje Solheim Karlsens forsvar af afhandlingen *Triumf, lojalitet, avstand. Fridtjof Nansens Fram-ekspedisjon (1893-1896) – og bøker i dens kjølvann*, Tromsø Universitet 27. januar 2012

Førsteopponent: lektor ph.d. Kirsten Thisted, Københavns Universitet

Afhandlingens projekt har været: ”å lese de litterære representasjonerne av Fram-ekspedisjonen med fokus på mytedannelse, litteraritet og diskurs” (s. 204). Der er her ikke blot tale om en god ide, men om en længe savnet analyse. For som Silje Solheim Karlsen (SSK) skriver, er det jo netop i den litterære bearbejdning, i myterne og fortællingerne, at Fram ekspeditionen går fra fiasko til succes: Fra et mislykket forsøg på at nå Nordpolen, til en succeshistorie der sikrede ”ikke bare Nansens renommé som polarforsker og –erobrer, men også Norges renommé som ledende polarnasjon” (s. 67, SSKs kursivering). Ved at blive læst med tekstteoretiske værktøjer åbner værkerne sig på nye måder, og nye perspektiver afdækkes, ikke mindst i forhold til teksterne som bevidsthedshistoriske kilder. Samtidig bliver det imidlertid også tydeligt, hvordan Fram ekspeditionen udgør et diskursivt rum, hvor den dominerende udlægning af ekspeditionen og dens hovedpersoner fra starten har været udfordret, ikke mindst fra skønlitterært hold. Det gælder allerede Aase Kristoffersens roman *Skrugard* fra 1927, hvor fokus rettes mod den ulige sociale og magtmæssige relation mellem hovedpersonerne Nansen og Johansen, og fortællingen om den store helts tragiske svigt i forhold til den trofaste og hengivne Johansen søsættes. Der er her tale om en underminering af den mytologi, der konstruerer Nansen som nationalt ikon. Det nationale ikon er bygget på ære – men at nå sit mål ved at forlade sig på andres indsats og så vise dem fra sig bagefter, det er ikke specielt ærefuldt. Uanset om historien er sand eller ej, bringer påpegningen af klasseforskel støj ind i den nationale fortælling, der baserer sig på det horisontale fællesskab mellem mænd, hvor personlige egenskaber er det afgørende, ikke herkomst og stand.

Den danske forfatter Klaus Rifbjerg står således ingenlunde alene med sin provokerende modfortælling om Fram-ekspeditionen. SSK viser, hvordan centrale elementer i Rifbjergs roman *Nansen og Johansen. Et Vintereventyr* (2002) foregribes af Kristoffersen. Der er næppe nogen direkte forbindelse mellem romanerne, snarere en videreudvikling af et tema, som underspilles og druknes i loyalitet, men altså ikke desto mindre anslås i kammeraternes versioner af historien. Nansen var måske ikke så entydig en helt, som han er iscenesat i den nationale myte – hvilken han selv bidrog stærkt til gennem selvfrestillingen i ekspeditionsberetningen. Måske var Sverdrup og Johansen i virkeligheden de bedst egnede mænd? I så fald krakelerer den nationale fortælling, der som SSK påviser det, er bygget på myten om Nansen som den af ”skæbnen” udvalgte ener, der med sin viljes indsats i nuet genopvækker det norske folks stolte fortid og derved tegner dets fremtid. Indtil videre er det imidlertid ikke lykkedes disse modfortællinger at true den officielle fortællings hegemoni. Afhandlingen konstaterer, at heltebilledet er blevet stående:

Vi kan altså slå fast at det finnes korrigerende stemmer til hyllesten av polarhelter, oppstått fra et behov for at se kritisk på Nansens ubestridte posisjon som ”den ranke mand med Norges mærke” [...] Det betyr likevel ikke at disse stemmene – hittil – har skapt en ny diskurs og et nytt bilde av Nansen. Den tydeligste korrigerende stemmen, Rifbjergs, møter motgang i Norge – ikke bare i journalistisk literaturkritikk og blant polarentusiaster, men også i den stadige strømmen av polarlitteratur som fortsatt kommer ut, og der det er hyllesten, mytologien og heltene som gjelder. (s. 233)

Her kan man jo ikke lade være med at spørge: Hvordan mon det kan være? Afhandlingen lader det imidlertid blive ved konstateringen og går slet ikke ind på spørgsmålet om årsagerne til heltebilledets opretholdelse. Der findes heller ingen overvejelser omkring afhandlingens egen position i forhold til den nationale konstruktion, og dette sidstnævnte er min eneste væsentlige indvending mod denne ellers særdeles inspirerende og læseværdige afhandling. Forskning i konstruktionen af nationale myter og identiteter har været en udbredt trend siden udgivelsen af Benedict Andersons skelsættende *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983). Polarekspeditionernes rolle i opbygningen af de nationale myter er også et allerede afsøgt territorium, for Norges vedkommende for eksempel i Bodil Stenseth: *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940* (1993). Ikke desto mindre bliver vi ved med at dykke ned i materialet i håb om at afdække nye sider af de allerede så velbeskrevne helte, ekspeditioner og tekster. Der kan derfor være grund til, at vi spørger, hvori materialets fascinationskraft fortsat består også for os selv som forskere, og i hvilke henseender vores studier muligvis medvirker til opretholdelse af de selv samme nationale myter, vi som en hovedregel forholder os ”dekonstruerende” til.

Metodologi(er)

Til afhandlingens stærke sider hører afdækningen af intertekstuelle referencer i Nansens rapport om Fram-ekspeditionen, ikke mindst referencer til sagalitteraturen og de forskellige teksters referencer til hinanden indenfor det, SSK kalder ”megateksten” om Fram. Det samme gælder afdækningen af relationen mellem selvschildring og nationalschildring i Nansens værk. Grebet med at sammenkoble mere traditionelle litteraturanalytiske værktøjer, som studier af fortællerinstans og – økonomi, allusioner og metaforbrug, med diskursanalysens subjektpositioner, fungerer fint netop til en afdækning af sammenhængen mellem det individuelle og det kollektive: hvordan det lykkes Nansen at positionere sig som inkarnationen af nationen, dens (gen)skaber og helt. Overordnet set er der imidlertid ikke gjort meget ud af at overveje de forskellige tilganges ”oversættelighed” i forhold til hinanden, eller at samordne de forskellige greb i én, samlet metodologi. Hvordan forholder for eksempel begrebet ”megatekst” sig til diskursteoriens ”diskursorden”? Fordi vi ikke får noget svar på det, får vi heller ikke noget klart indtryk af indholdet i de moddiskurser, som findes på feltet. Den nationale diskurs er ikke blot emnet for afhandlingens interesse, den er også selve dens optik og kommer dermed også til at sætte rammerne for dens konklusioner. En karakteristik, som formentlig kunne gælde en stor del af den bølge af forskning inden for det arktiske, vi oplever p.t. – hvorfor

der naturligvis er så meget desto større grund til at underkaste denne problemstilling en nærmere analyse og refleksion.

Afhandlingens overordnede metodiske greb er som sagt at sidestille ”bøger om Fram-ekspedisjonen” som dele af en samlet ”megatekst” om ekspeditionen. Klart nok udtaler forfatterne i denne megatekst sig ikke på samme niveau. Som leder var Nansen i første position, også hvad angik retten til at udtale sig og dermed rammesætte ekspeditionen både før afrejsen og efter hjemkomsten. Det var naturligvis Nansens rapport, der skulle udkomme som den første og autoritative, Nansen havde retten som førstevælger til illustrationer osv. osv. Sverdrup, Johansen og Nordahl skrev i skyggen af lederen, og SSK betegner rammende deres bøger som ”annenpositionsberetninger”. Begrebet indfanger både den underordnede position, hvorunder Sverdrup, Johansen og Nordahl deltager i ekspeditionen og skriver om den, og det tidsmæssige aspekt, at deres værker udkommer i slipstrømmen af lederens værk. Med afstanden følger imidlertid også muligheden for at se ekspeditionen på armslængde og formulere modfortællinger til den officielle fortælling. Som fremgået, er dette en mulighed de tre forfattere kun i nogen grad og antydningvist betjener sig af, og som forståeligt nok heller ikke har været centralt i de såkaldte ”fodsporsberetninger”, second journeys udført som en slags gentagelse af den oprindelige ekspedition. Muligheden gribes derimod i rigt mål af de skønlitterære forfattere, som måske kunne betegnes ”tredjepositionsforfattere”? Ikke blot skriver de på tredje hånd af begivenhederne, men både på grund af genren, og fordi de ikke selv er personligt involveret, har de mulighed for at se ekspeditionerne fra et helt tredje sted. Spørgsmålet er, hvor vi så skal placere biografierne og de videnskabelige afhandlinger, som SSK - som det fremgår af det tidligere citerede - nok medregner under ”strømmen af polarlitteratur”, men ikke gør til del af den megatekst om Nansen, som underkastes analyse. Står videnskabelige afhandlinger også i en tredje position, eller er der argumenter for at anbringe dem i en fjerde? Under alle omstændigheder vil jeg argumentere for, at de tilhører ”megateksten”. Man kan hævde, at udeladelsen af den videnskabelige litteratur i denne afhandling skyldes en simpel emneafgrænsning, som er logisk ud fra afhandlingens litterære perspektiv. Også videnskabelige afhandlinger gør imidlertid som bekendt brug af narrative strukturer og indlejrer sig i diskurser, og afgrænsningen er ingenlunde ligegyldig eller ”uskyldig”. Samtidig med at den akademiske litteratur unddrager sig det analytiske blik, sløres nemlig afhandlingens blik for sin egen position i forhold til den nationale diskurs.

Underkaster vi afhandlingen en analyse med nogle af de redskaber, den selv bringer i anvendelse, springer således følgende formuleringer i øjnene:

- ”For Nansen er ishavsfærdene et stolt, rikt og viktig kapittel i vår nasjonale historie...” (s. 7)
- ”Likevel har Fram-ekspedisjonen en ubestridt posisjon i vår polare historie.” (s. 51)
- ”Samtidig posisjonerer Ousland seg elegant blant våre polarhelte Nansen og Amundsen.” (s. 171)

Sprog afspejler ikke først og fremmest en virkelighed, sprog *skaber* virkelighed, og det er ikke lige meget, om der tales om national historie eller *vor* nationale historie. ”The homeland deixis” kalder Michael Billig den form for sproglig praksis, hvor læseren blandt andet via en sådan brug af personlige pronominer interPELLERES som medlemmer i det nationale fællesskab. Ikke blot indskriver afhandlingen sig med sådanne formuleringer meget direkte i den nationale fortælling, den bliver også en aktiv del i det, Michael Billig har kaldt *banal nationalism*: den daglige og umarkerede, indforståede påmindelse om nationen som rammerne for det fortolkningsfællesskab, der giver den form for udsigelse mening (Michael Billig: *Banal Nationalism*, 1995). Følgende udsagn fra afhandlingen er således i direkte modstrid med stort set enhver forskning i nationsdannelse:

- ”Interessen for ekspedisjonslitteratur har likevel vedvart helt opp til i dag, til tross for at nasjonsbyggningsprosjektet nå må kunne sies at være over.” (s. 11)

Nationsbygning er *aldrig* noget overstået projekt – jf. Ernest Renans berømte formulering om nationen som en daglig folkeafstemning (se Spencer & Wollman, red.: *Nations and Nationalisms. A reader*, 2005, p.12). Man kan således hævde, at afhandlingen ikke kun påtager sig at analysere den nationale fortælling, men at den samtidig indgår i den ”dobbelte narrative bevægelse” af pædagogik og performativitet, hvormed folket og nationen ifølge Homi Bhabha konstitueres og fastholdes som fortolkningsfællesskab (Homi Bhabha *The Location of Culture*, 1994:145). Ikke blot repeterer afhandlingen hele historien om Nansen og Fram, hvis nogen skulle have glemt den, den bringer så at sige også ekspeditionen og diskursen omkring den med over i levet nutid. Sat på spidsen kunne man sige, at forsvaret for denne afhandling bliver en slags nationalt ritual, hvori vi på én gang genbesøger og geninstallerer et ”polart minneste for Nansen som norsk polarhistorie personliggjort”, for nu at bruge en af afhandlingens egne, flotte og meget præcise formuleringer (*Triumf, lojalitet, avstand..* s 103).

Det er Bhabhas pointe, at der i spalten mellem det pædagogiske og det performative åbner sig muligheden for, at nye fortolkninger af det nationale kan indtræde. Som når præmisserne for fortællingen om nationen ændres – for eksempel ved at minoriteter gør krav på at blive del af den nationale fortælling. I givet fald er det imidlertid nødvendigt, at forskningen rejser nye spørgsmål, og frem for alt baserer sig på en anden form for metodologi, jf. Ulrich Bechs konstatering af, at forskning baseret på metodologisk nationalism selv producerer nationalism, mens forskning som vil positionere sig i forhold til en kosmopolitisk vision, nødvendigvis må udvikle en ny, metodologisk kosmopolitisme (Ulrich Bech: *The Cosmopolitan Vision*, 2006). Lad mig slå fast, at det ikke er min hensigt her at opstille normative krav omkring hverken den ene eller den anden metodologi – at afklare sin metodologi med henblik på problemstillinger som disse, er imidlertid en god idé, ikke mindst når hensigten netop er diskursanalyse. Et skift i metodologi ville for eksempel have muliggjort etableringen af en position, hvorfra fortællingen om ”våre polarhelte” som konstituerende for det nationale fællesskab kunne have været

overvejet i forhold til fortællingen om et multikulturelt Norge. Som det er nu, kommer sådanne spørgsmål slet ikke i afhandlingens søgelys.

Rifbjergs *Nansen og Johansen*

Afhandlingens analyse af Rifbjergs roman *Nansen og Johansen. Et Vintereventyr* fra 2002 er glimrende, den grundigste læsning af værket til dato. Det er imidlertid som om, afhandlingen pludselig bliver helt forskrækket ved sit eget projekt, når det i konklusionen på analysen hedder:

Derfor leser jeg Rifbjergs rekontekstualisering av ekspedisjonen og polarhelten som en utfordring, ikke nødvendigvis av norsk polarhistorie eller polarheltene, men av den tradisjonelle *litterære* forestillingen av myten om oppdageren og stereotypene i ekspedisjonslitteraturen. (s. 231, afhandlingens egen kursiv)

Hvorfor nu pludselig denne understregning af det litterære? Afhandlingens projekt handler om den diskursive konstruktion af myten om opdageren, og derfor er det ikke genreafgrænsning, der er en pointe her – jf. den fine analyse af, hvordan Nansen konstruerer Fram litterært. Ekspeditionerne kan dårligt tænkes uden om myterne om dem – al den stund det netop var den diskursive iscenesættelse, der skaffede dem penge og gav dem mening. Følgende formulering i afhandlingens konklusion virker da også noget defensiv, læst på baggrund af afhandlingens egne analyser:

Er det mulig å tenke seg to menn dele sovepose uten erotiske undertoner eller er det det nærmest ”forbudte” med koblingen mellom nasjonalhelter og homofili som virker tiltrekkende? (s. 233)

Det spørgsmål har afhandlingen jo allerede indgående besvaret – og kunne have gjort det med langt større tydelighed og præcision, hvis de forskellige tilgange havde været operationaliseret i en sammenhængende analysestrategi. Man kan for eksempel undre sig over, at et begreb som ”territoriell maskulinitet”, der indføres i et tidligere kapitel (s. 44) ikke bringes i anvendelse i Rifbjerg-analysen, og ligeledes at diskursteori/diskursanalyse, der introduceres som det analytisk/metodiske udgangspunkt for afhandlingen (s. 8) kun anvendes i så sparsomt et omfang. En lidt skarpere formulering på konklusionen kunne lyde noget i retning af, at Rifbjerg ved sin leg med ekspeditionsgenren intervenserer i et domæne, hvor den nationale diskurs har hegemoni. Han intervenserer ved at angribe et nodalpunkt i ekspeditionsdiskursen og derved i den nationale diskurs, som denne genre er bærer af: den territoriale maskulinitet (sammenknytningen af et bestemt landskab med en bestemt maskulinitet). Den territoriale maskulinitet, som udfoldes i de heroiske ekspeditioners tidsalder, er frem for alt karakteriseret ved det homoerotiske og homosociale, hvilket udelukker det homeseksuelle, jf. Eve K. Sedgwick: *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*, 1985. Ved at lade heltene gøre det unævnelige, utænkelige og ifølge visse kritikere oven i købet *uladesiggørelige* under sådanne ekstreme kuldegrader (!), kortslutter Rifbjerg så at sige det betydningssystem, som ekspeditionerne er bygget på – eller han tydeliggør i

hvert fald dette system ved at afprøve dets grænser. Nationale myter er afhængige af, at folk erindrer dem – men vel at mærke, at de erindrer dem *på den rigtige måde*. ”...Nansen, hvordan var det nu med Nansen.... Nansen og Johansen.... Nåh jo, det var jo de der to bøsser, som bollede hele vejen til Nordpolen....!” Det er langt fra sådan, den nationale myte ønsker, at vi skal huske Fram. Rifbjergs roman er derfor på ingen måde ”bare” fiktion, for den undergraver den nationale fortælling om Fram.

Rifbjergs roman kan på den måde sammenlignes med den amerikanske film *Brokeback Mountain* (Ang Lee 2005), hvor det er den amerikanske nationale myte, der står for skud. Den territoriale maskulinitet er et nodalpunkt også dér: disse super tough guys, som vinder retten til landet ved at tage det i besiddelse og underlægge sig det – og dem der besad det før. Også denne myte er baseret på kombinationen af viljestærke enere og fasttømret kammeratskab, og heller ikke denne myte kan tåle, at vi begynder at spørge om, hvad de der fyre de nu egentlig foretog sig med hinanden deroppe i de der bjerge – i hvert fald slet ikke når man iblander kærlighed, som feminiserer dem, fuldstændig som Rifbjerg gør det. Rifbjergs Nansen lever på sin vis op til den etablerede myte, i hvert fald da han vender tilbage til civilisationen og fortrænger alt, hvad der skete på isen, men derved punkteres både han og myten, fordi fortællingens sympati er flyttet et andet sted hen – ganske som det sker i *Brokeback Mountain*, hvor vores sympati også flyttes over på det mandlige pars umulige kærlighed – og dermed væk fra den myte, som sætter sig i vejen for relationens fuldbyrdelse.

Derfor er det vel heller ikke så mærkeligt, at *Nansen og Johansen. Et vintereventyr* har provokeret nordmændene, al den stund at den nationale myte i den bestemte udformning, som den får gennem polarekspeditionerne, fortsat er vigtig i Norge. Og dette synes jo at være tilfældet, jf. afhandlingens konklusion, at heltemyten synes at bestå på trods af de litterære angreb, der rettes mod den. Om man kan påstå, at den nationale myte bygget på territorial maskulinitet ligefrem er stærkere i Norge, end i Amerika, hvor *Brokeback Mountain* vandt officiel anerkendelse med tildeling af otte Oscars osv., ville måske være for meget sagt. *Brokeback Mountain* angreb trods alt ikke navngivne nationale helte. Norske ”Oscars” til Rifbjerg var der tilsyneladende ingen af.

Nansen og Rasmussen, norske og danske heltemyter

I den artikel, jeg i sin tid selv skrev om Rifbjergs roman (”Bjørnefedtet.. Johansen..” Klaus Rifbjergs *Nansen og Johansen* i postkolonialt perspektiv”, *Spring* nr. 20, 2003), overvejede jeg, hvorfor Rifbjerg ikke kastede sig over den danske polarhistorie og de danske helte – i stedet for at kaste sig over nordmændene. En af grundene, jeg dengang kunne få øje på, var, at Danmarks polarhelt number one, Knud Rasmussen, havde udspillet sin rolle som nationalt ikon. Det har mildt sagt ændret sig siden dengang. Rasmussen var nærmest glemt, unge mennesker anede ikke, hvem han var. I 2005 dukkede han så imidlertid op i en tv serie med titlen *Store danskere* - helt i stil med den fiktive serie i Jan Kjærstads *Forførereren* (1993). Det var mildt sagt ikke noget godt program, og havde det kun været for dette ene initiativ, var Rasmussen næppe blevet genindsat i den nationale erindring. Siden er der imidlertid udkommet en hel række af monografier, understøttet af forlag og videnskabelige råd, der har investeret massivt i projekterne, ikke kun hvad angår

selve publiceringen, men med arbejdsstipendier, rejsestipendier, videnskabelige assistenter osv. osv. Der har således både været identificeret et (videnskabeligt) behov og et marked. Hvad er der her på færde? Og hvilke spørgsmål kunne det dansk-grønlandske eksempel pege på som relevante at stille også i forhold til de norske helte?

Indledningsvis kunne man pege på den helt oplagte forskel i de to nationale myter, repræsenteret ved henholdsvis Bjørnstjerne Bjørnsons digt om Nansen, som også er citeret som en åbning på denne afhandling (s. 4), og Tom Kristensens digt om Knud Rasmussen i anledning af dennes død. Sidstnævnte synes lige så uomgængeligt, når talen er om Rasmussen, som førstnævnte synes at være det, når talen er om Nansen.

Fridtjof Nansen

Han satte ut, som tanken går
fra kjænt mot ukjænt, ved at ane,
Århundreders gjætning angstfull står,
der han forsvant med Norges fane.

Normanna-åndens mot og tro
I fanen våker hos den stærke.
Når ser vi dem igjæn, de to,
Den ranke mand med Norges mærke?

Det er, som hadde han ombord
det unge Norges unge lykke,
Som hænter han os hjem fra Nord –
i midnatssol vort sejers-smykke.

Som fra vor tvedragt ut han brød,
de onde ånder at besvæрге;
ti smæltet i en stordåds glød
vi hærdes sammen til ett væрге.

Bjørnstjerne Bjørnson (1895)

Det er Knud, som er død

Var jeg en Rype i Dag, løfted jeg Vingen til Slag,
fyldte jeg Lungen med Luft og fløj baade Nat og Dag
over et vinterligt Hav som sortner bag hvidligt Skum
gennem den mørke Decembers skyomtumlede Rum.

Kun som en Rype i Storm, Kastebold for al Blæst,
men med et Uvejrs Budskab fløj jeg da mod Nord-Vest.
Hjertet sprængfærdigt af Smerte, maned jeg saa fra mit Bryst
Sangen, der snart som et Uvejr tuder langs Grønlands Kyst.

Videre skulde den tone over den halve Jord,
følge Kamikkernes Fodtrin og Slædernes smalle Spor,
tude i Hudson-Bugten helt ud til Williams Land,
hviske i hver en Boplads langs Jordens yderste Rand.

Alle hans gamle Venner skulde da ruskes af Blund,
Pilekvisten og Klaringen, Auá med den snehvide Hund,
alle de skønne Piger med brede og skinnende Smil
skulde forvirret staa op og glemme det sorgløse Hvil.

Alle skulde de vækkes. Sorgen er knap begyndt.
Snart skal den brede sig ud til Alaskas fjerneste Pynt.
Den store Fortryller er død! Den store Troldmand er død!
Hørte I alle min Sang? Forstod I, hvad den betød?

Øer og Lande og Floder ligger med Islænker lukket.
Glæden, som varmed jer alle, den brændende Glæde er slukket.
Frys, som vi andre fryser i Dag uden Ild og Glød,
for nu er han død. Det er Knud, som er død.
Forstaar I?

Tom Kristensen (1933)

De to heltemyter ligner hinanden i en lang række henseender, ikke mindst heltens egen medskrivning på myten og selvfremstilling som ”prædestinerede” i forhold til deres livsopgave. Ser man på digtene, er der tilsyneladende alligevel tale om to meget forskellige myter. Kodeordene til Nansen, ”den ranke mand med Norges mærke”, går på vilje, mandsmod og styrke. Her opnår folket sit fællesskab gennem at *hærdes*. Det er vel stolthed på nationens vegne, der først og fremmest præger Bjørnsøns digt. Kristensens digt handler derimod om den glæde Rasmussen, den store forfører, spredte overalt, hvor han kom frem, og som her fremmanes gennem sin modsætning: den sorg, som forener mennesker på tværs af Arktis, i Grønland og Danmark ved budskabet om hans død. Det er i Kristensens digt naturen selv, der sørger; ikke en besværgelse og overvunden, frygtindgydende natur, men et beboet og gæstfrit Arktis, som Rasmussen ifølge den myte, han skabte om sig selv, var hjemmehørende i og del af. En naturens muntre søn, en slags nordens Aladdin, sådan er Rasmussen tit blevet set. Umiddelbart er det iøjnefaldende, hvor godt denne heltemyte passer med den nationale fortælling om den danske nation som en venlig og blid lille nation, hvis indsats som kolonimagt først og fremmest karakteriseredes ved, at ”vi” aldrig rigtig forstod os på det med kolonialisme, at danskerne ikke havde den kynisme og brutalitet, der skulle til, og at selv de kolonier, som det faktisk lykkedes Danmark at etablere, aldrig har været ”rigtige” kolonier, men områder, Danmark tog i sin varetægt for at skærme dem og udvikle dem til selvstændighed (se fx Kirsten Thisted: ”Gi’r du en øl, dansker. Kim Leine og de danske stereotyper om

Grønland”, i Schimanski, Theodorsen og Wærp (red.): *Reiser og ekspedisjoner i det litterære Arktis*, 2011).

Centralt i myten om Rasmussen står således inkluderingen af det grønlandske i det danske. Rasmussen er brobyggeren, formidleren, der kan trække grønlænderne med ind i fællesskabet. Der har været talt meget om grønlænderne som danskerne ”Andre” – de primitive som danskerne har udgrænset for selv at indtage positionen som de udviklede. Samtidig giver det imidlertid mindst lige så god mening at se det grønlandske som noget, der er søgt inkluderet i det danske (rigtig nok på danske præmisser og i såkaldt ”domesticeret” form), og som dermed har været med til at konstruere det danske som rummeligt og tolerant – og som samtidig har sikret Danmark denne kæmpe vildmark deroppe i nord, som gør Danmark så uendelig meget større, ikke blot geografisk, men også mentalt.

Når Rasmussen pludselig kommer sådan på banen i en dansk sammenhæng, og nu netop med fokus på det brobyggende og dobbeltkulturelle, er der næppe tvivl om, at en del af interessen har at gøre med det grønlandske selvstyre (implementeret i 2009), sammenfaldende med fokuseringen på Arktis i en situation, hvor den globale opvarmning indfrier den gamle drøm om Nordvestpassagen og giver helt nye muligheder for olie og mineraludvinding i Grønland. Danmarks eneste adkomst som medlem i Arktisk Råd er rigsfællesskabet med Grønland, og i den situation er det måske ikke så ilde med en fælles dansk-grønlandsk helt. Ligeledes er det i en tid, hvor lokaliteter og brands spiller så stor en rolle, pludselig gået op for Danmark, at Grønland faktisk er en vigtig del af det danske brand! At billedet af Rasmussen så måske fortsat primært tjener danske interesser, og at myten om polarhelten fortsat har det med at skygge for det stof, manden rejste for at samle, og dermed for Inuits egen vinkel på historien, er en anden sag. Genopdyrkelsen af Rasmussen falder sammen med andre tiltag, som for eksempel at kronprinseparrets tvillinger, født 2011, fik de grønlandske mellemlavne Minik og Ivalo, og at der kan konstateres en helt markant ændring i de danske mediers behandling af Grønlandsstoffet, gående fra forarget fordømmelse og nedladende paternalisme, til forsøg på mere nuancerede og ligeværdige reportager. Alt sammen i den tydelige hensigt bedre at kunne rumme Grønland, end det måske har været tilfældet tidligere – men altså også dermed at bevare relationen.

I Norge stiller tingene sig ganske anderledes. Hvor Rasmussen skriver sig ind som helt i en længst etableret nation, der territorielt er blevet stadigt mindre, skriver Nansen sig ind som helt i en ung nation, der stadig har kampen for sin tilblivelse i frisk erindring. Disse forskelle i udgangspunkt er givetvis en del af begrundelsen for de store forskelle i de to heltemyter. Men hvis det er sandt, at genopdagelsen af Rasmussen har at gøre med grønlandsk selvstyre kombineret med nye økonomiske muligheder i Arktis, hvori beror da den aldrig svigtende interesse for Nansen i Norge – og hvorfor er billedet så resistent overfor forandring? Hvorfor spiller det samiske tilsyneladende ingen rolle i den nationale myte? Der var ingen samer med på Fram – nej, netop, hvorfor ikke? Der var jo samer med på Nansens ekspedition over Grønland, det aspekt inddrager afhandlingen. Det at samerne i så central en begivenhed som Fram kun er til stede ved deres fravær, er vel i sig selv interessant. Netop som en ung nation skulle man tro, at Norge havde haft brug for det samiske til at skille sig ud fra det danske, jf. Robert T. Berkhofers *The White Man's Indian*,

1979, om det indianske som en del af amerikansk identitetskonstruktion. En væsentlig forudsætning herfor, er imidlertid indianernes totale kapitulation (jf. også Sam D. Gill: *Mother Earth. An American Story*, 1987). En sådan var ikke til stede hvad det samiske angik, og var det så årsagen til udelukkelsen af det samiske fra den nationale myte? Eller var Sverige en lige så signifikant "Anden" i forhold til den nye nation – hvorfor samerne ikke kom på tale som en forskel, der kunne udnævnes til at gøre en forskel?

Afrunding

Jeg rejser ikke de spørgsmål, som formuleres i det ovenstående, i den forventning, at SSK skal kunne give svar, for det har ikke været målet med hendes projekt. Målet med afhandlingen har været at give et bedre indblik i, hvorfor ekspeditions litteraturens mytologi virker så fængslende på publikum (s. 14), ligesom vi også loves, at vi vil komme til at opleve Fram ekspeditonen "ikke bare på nytt, men også på en ny måde", når vi ser den gennem dette prisme af metatekst (s. 17). Afhandlingen har til hensigt at undersøge, "hvilke sannheter teksten etablerer og hvilke forestillinger den reproducerer" (s. 41), til en afdækning af "myteskapning innen det polare" (ibid.). Alle disse mål må siges at være opfyldt, og selv om der altså rejser sig endnu flere spørgsmål af svarene, er det væsentlige her jo at pege på, at disse spørgsmål jo altså netop rejser sig ud af SSKs egne, indsigtfulde og tankevækkende analyser. En helt klar politisk bestræbelse i disse år er at "hjemtage" den arktiske forskning til det arktiske. Det sker i Grønland, hvor polarforskningens centrum flytter fra København til Nuuk. Og det sker i Norge, hvor et projekt som *Arktiske Diskurser*, hvorigennem denne afhandling er finansieret, blot er et ud af mange initiativer, som flytter den arktiske forskning fra syd til nord. Ud over det rent fordelingspolitiske aspekt ved, at flere midler tilføres de nordlige regioner, skulle den ændrede lokale forankring også gerne medføre nyskabelser i den forskning, der bedrives, udtrykt ved, at nye emner kommer i fokus, og nye spørgsmål kan stilles. SSK har med denne afhandling ydet et væsentligt bidrag i den proces.

Andreopponent: professor Steinar Gimnes, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet, Trondheim

I min “annenposisjon”, for å bruke Silje Solheim Karlsens begrep om Hjalmar Johansens posisjon, vil jeg kanskje feste meg ved noen andre ting ved prosjektet enn førsteopponenten, men siden vi er i samme båt, kan det også bli noen overlappinger. Jeg har hatt stor glede av å være med på reisen, både Frams ferd og ditt prosjekt. Du skriver godt og interessevekkende, noe som bekreftes av at jeg likte avhandlingen enda bedre ved andre gangs lesning enn ved første. Men det betyr ikke at jeg føler meg som en rent formalistisk opposisjonsfigur som rollen krever *skal* og *må* opponere, selv uten reelle spørsmål og innvendinger. *De* er der og noen av dem vil jeg ta opp her.

Du skriver om både saklitteratur og skjønnlitteratur. Om *Fram over Polhavet* og om *Nansen og Johansen* av Klaus Rifbjerg, som er den sentrale skjønnlitterære teksten i prosjektet ditt. Jeg tror du vil være enig med meg i de byr på ulike metodologiske utfordringer. Når det gjelder litterær analyse av fiksjonslitteratur, har vi et omfattende tilbud av metoder og teorier å ta stilling til, mens sakprosa - “analyse”, historisk sett, har vært redusert til innholdsreferat med kommentarer i ganske stor grad. Men i våre dager har det skjedd en vending mot sakprosaen i litteraturfaglige miljøer. Vi har i Norge bl.a. fått det store verket *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa* (2005) og Johan Tønnessons *Hva er sakprosa?* (2008), og nasjonalt og internasjonalt har det blomstret en sjangerteoretisk og tekstanalytisk forskningslitteratur de siste tiårene, som ikke minst gjelder sjølbioografien og reiselitteraturen. Det at Nansens *På ski over Grønland* har fått en plass i den nasjonale, litterære kanon, i en relativt nylig kåring, kan vel også sies å dokumentere denne vendingen. Sakprosaen har blitt *litteratur* og har dermed gjort seg analytisk og metodologisk interessant for litteraturvitenskapen.

I kapitlet “Ekspedisjoner som litteratur” skriver du at *historikerdiskursen* handler om *hva*, om hendelsene, mens *litteraturviterdiskursen* interesserer seg for hvordan, for det litterære ved fortellingene. I denne forbindelsen nevner du litteraturvitenskapelige studier av reiselitteratur, Anka Ryalls, Arne Melbergs og Jørgen Alnæs’, og skriver at du vil behandle sakprosaen *litteraturvitenskapelig*. Men jeg spør meg, og *deg*, om ikke en litt fyldigere drøfting av disse sjangerforholdene hadde tjent prosjektet ditt, siden det tar opp både fiksjonslitteratur og sakprosa. Om det ikke er en absolutt nødvendig kontekst, så tror jeg sikkert du har blitt konfrontert med de metodologiske spørsmålene jeg har reist. Vil du kommentere dette, som like mye er et savn i avhandlingen som en kritikk av den. Hadde avhandlingen tjent på en fyldigere litteraturhistorisk, sjangerteoretisk og metodologisk grunnlagsdrøfting? En drøfting som klarere hadde synliggjort de metodologiske valg du har gjort og ikke minst de problemer du har møtt?

I innledningen skriver du i et kapittel om “materiale og mål” for avhandlingen (15), at *Fram over Polhavet mest* peker seg ut blant Nansens bøker “fordi Nansens ekspedisjon er objekt for flere litterære verk”. Det kan synes som om det er de litterære verkene, og blant dem først og fremst Rifbjergs *Nansen og Johansen*, som har bestemt primært teksten, Nansens ekspedisjonsfortelling. Denne opplysningen krever en argumentasjon. Jeg spør meg, hvorfor er dette forholdet så viktig og hva gjør det så viktig? I et annet avsnitt, “Avhandlingas oppbygning (22-24)”, skriver du

at du vil legge hovedvekt på Rifbjergs “roman” fordi den er på et høyt litterært nivå og inviterer til “grundig analyse”. I tillegg til dette høye litterære nivået, som altså gjør den analytisk attraktiv, viser du til den *debatten* den skapte, om polarhistorien og om polarheltene, som avgjørende for valget. Det skulle tilsi at denne debatten ble et viktig motiv i analysen, men blir den det? Du hevder at “gjennom nærlesning og komparasjon kan man kaste nytt lys over de gamle ekspedisjonsberetningene samt sette Rifbjergs roman i sammenheng med den litteraturen den i utgangspunktet skriver seg opp mot og står i et intertekstuelte forhold til”. Denne argumentasjonen synes jeg er høyst problematisk og uklar fordi du ikke konkretiserer den. På hvilken måte kan Rifbjergs “vintereventyr” kaste “nytt lys” over ekspedisjonslitteraturen? Åpenbart ved sin forskjellighet. Ved å vise hva ekspedisjonslitteraturen *ikke* er, men ut over det?

Min kritikk omfatter også de andre skjønnlitterære bøkene som tematiserer Framferden; Aase Kristoffersens, Kåre Holts, Kyrre Andreassens, som får korte omtaler og som synes å være med mer for fullstendighetens skyld, for å vise Nansens tiltrekningskraft, enn for den intertekstuelle betydningen de får i avhandlingen.

Forholdet mellom teori og analyse kan ofte være et problematisk forhold i vitenskapelige arbeid. Problemet består gjerne i å integrere teorien i det analytiske arbeidet, slik at de to delene av avhandlingen blir gjensidig avhengige av hverandre. Din teoretiske ramme er relativt kort. Det gjør at forholdet mellom teori og empiri er lett å se; du tar opp viktige aspekter som blir sentrale i analysen av *Fram over Polhavet*. Du nevner bl.a. det *sublime* som *en viktig kategori* for polarlitteraturen; det sublime knyttet til naturen og naturopplevelsen. Jeg er enig med deg i det og holdningen til naturen er da også et viktig motiv, både kvantitativt og kvalitativt, i Nansens fortelling. Men i hvor stor grad bruker du begrepet “det sublime” i analysen? Du nevner det i kapitlet om polarlandskapet (93), men det blir vel aldri noe produktivt begrep i analysen?

Sjangerspørsmålet er nødvendigvis viktig i denne avhandlingen og du drøfter det da også, særlig med utgangspunkt i sjangeren *reiselitteratur* og denne sjangerens konvensjoner og leserforventninger, knyttet til kravene om både *troverdighet* og *underholdende* historie. Du kommer litt inn på Poul Behrendts *Dobbeltkontrakten. En æstetisk nydannelse* (2006), og hans kommentar til *dagboka*, som omfatter spørsmålet om identitet og samtidighet mellom hovedperson, forteller og forfatter, og spørsmålet om dens “upålitelige karakter”: Den kan være endret, og skrevet ut fra erindring heller enn direkte avskrift. Hvor sannferdig er “erindringformens retrospektive bakklogskab”? Spør du, med Behrendt.

Men likevel, *analytisk* lar du disse viktige synspunktene ligge i ganske stor grad.

Det jeg savner i din sjangerdiskusjon, er noe mer utfyllende om dagboka. Dagboksnotatene til Nansen er vel det viktigste materialgrunnlaget i teksten, men *Fram over Polhavet* er ingen dagbok. Det er en ekspedisjonsberetning. Det er snakk om to ulike fortelleperspektiv. All skrift er ‘utsatt’ i forhold til hendingene skrifta beretter om, men dagboka har et kort retrospektivt perspektiv, og skifter fra dag til dag, mens ekspedisjonsberetningen er skrevet etter at ekspedisjonen er avsluttet, og skapt og redigert ut fra et langt mer fastliggende, retrospektisk perspektiv og ut fra mer overordnede interesser og holdninger. Sjøl om det kan være vanskelig å redegjøre konkret for dette forholdet i teksten, mener jeg avhandlingen ville tjent på

at du hadde gjort forholdet mer synlig og viktigere i framstillingen. Ekspedisjonsfortellingens fortelleperspektiv likner jo sjølbioграфиens, noe du også gjør klart. Sjølbioграфиен skildrer en fortid som 'lever' i erindringen, og *skaper* denne fortiden ut fra *nåtidens* behov og interesser. Ekspedisjonsfortellingen er nok bundet til dagboksnotatene, ved siden av erindringen, men det *skapende* aspektet, bestemt av nåtidens interesser, er også viktig.

Du kommer et sted inn på det narratologiske skillet mellom dagboksfortelling og ekspedisjonsfortelling; det jeg påsto jeg savnet. Du kaller det forholdet mellom en "uredigert stemme fra dagboka vs en konstruert forteller som har redigert fortellinga i etterkant. Du gir også dette spennende analytiske implikasjoner: De mytologiske referansene stammer fra den redigerende forteller, skriver du, mens de følelsesladde utbruddene kommer fra dagboksskriveren. Jeg hadde ønsket at du hadde fulgt dette sporet grundigere og lengre i teksten.

Når det gjelder sjølframstillinga i boka, hører du også to stemmer: *En* nøktern, objektiv og *en* drømmende, usikker og lengtende. *En* vitenskapelig og *en* "sentimental og romantisk". Kan disse to stemmene også knyttes til de to fortellerperspektivene? Og hva slags funksjon har de?

Undergraver det "sentimentale" sjølv heltebildet? Eller er det en tilsiktet strategi som vil gjøre heltebragden enda større? Du stiller dette spørsmålet og i fall svaret er ja, vil det sentimentale og romantiske inngå i heltebildet – uten at du kommenterer det videre. Kunne ikke heltebildet i framstillinga vært gjort mer nyansert?

Du skriver gode og poengterte presentasjoner av Nansens bøker *Nord i Tåkeheimen*, *På ski over Grønland* og *Blant bjørn og sel* der du også kommer inn på forholdet mellom *nå og da-perspektivet*, som jeg savnet grundigere behandlet i *Fram over Polhavet*. Du gir også et klart bilde av Nansens prosjekt, og bok, dets bakgrunn i "Jeanette-ekspedisjonen" (1979-81) og funnet av ting fra Jeanette på Grønlands sørspiss.

Så følger et kapittel om resepsjonen (5 sider), som redegjør for utgivelsen i hefter og om en begeistret mottakelse. Det siterte resepsjonsmaterialet er fra danske *Politiken*, *Danebrog* og *Berlingske tidende*. Sitatene er interessante. De framhever det *medrivende* i framstillinga, stemninger utenfor det hverdagslige, som gjør boka *overlegen* overfor "*digtede*" bøker. *Danebrog* kaller Nansen en "virkelig Digter" og knytter karakteristikken til "storslaaede Naturskildringer, til iakttakelseevnen og de plastiske situasjonsbildene og den ekte menneskelige lyrikk. I *Danebrog* blir Nansen jamført med og satt over samtidens norske skjønnlitteratur, som blir knyttet til "Knejpeliv paa Grand Hotel og af syg Kjærlighed paa Carl Johan". Altså Nansens friskhet og sunnhet mot Hans Jægers dekadanse. Du nøyer deg med dette danske samtidsmaterialet og når du kommenterer det, bruker du vår tids blikk på oppdagerlitteraturen. Du refererer Riffenburgh (1993), som understreker hvordan oppdagerne ble helter og symbol for nasjonal, kulturell storhet og at deres litteratur appellerte til en vid, snarere enn et smalt publikum. Noen samtidsresepsjoner ser altså på Nansens bok som litteratur. Ertetida har i mindre grad gjort det, men først og fremst vurdert boka som *polarhistorie*, som en historisk og nasjonal begivenhet.

Du never to unntak: Tallak Moland (2000), som interesserer seg for maskulinitetsforestillinger og finner det i stor grad i Nansens framstilling, og litteraturviteren Jørgen Alnæs, som ikke skriver om *Fram over Polhavet*, men *Paa*

ski over Grønland og som kritiserer bokas upersonlige stil. Men *Fram over Polhavet* har, mener du, og med rette, personlig fortellestil og et lidenskapelig og sterkt forhold til naturen. Du er kritisk til Alnæs og slutter resepsjonskapitlet med kritikken av han, men uten at du gir noen sammenfattende vurdering av, eller overordnede perspektiver på resepsjonen.

Trolig i likhet med deg, mener jeg at resepsjonen av *Framferden* er viktig og interessant i ditt prosjekt og derfor hadde jeg ønsket meg en *teoretisk grundigere* og en *tekstlig større og mer strukturert* framstilling av den. Samtidsresepsjonen ville gitt oss samtidas forventningshorisont og vurdering av sjangeren og dens mening om realiseringen av den i verket. Materialet ditt burde vært mer omfattende for å kunne danne seg et bilde av denne *da-horisonten*. Jeg ville vitenskapeliggjort resepsjonsstudien gjennom en grundigere drøfting av samtidspublikummets mottakelse av og forventningshorisont til verket. I hvor stor grad er det *nasjonale, det nasjonsbyggende, det politiske og det maskulint heroiske en del av denne forventningshorisonten?* (En slik analyse ville for eksempel innebære Jauss' sentrale resepsjonsverktøy). Og i lys av den nasjonale funksjon du tilskriver *Fram over Polhavet*, ville jeg gått langt grundigere inn på den norske resepsjonen.

Du hevder at Nansen på de første sidene skaper en mytologisk ramme for verket, som kan forstås som en skapelsesfortelling for moderne polarutforskning og for nordmenn som polarhelter. (78). Et Seneca-sitat danner utgangspunkt: Den tid vil komme da "Thule ikke lenger er det yderste/blant landene". Og den tid skildrer Nansen: Da menneskeånden våkner og dens trang etter å bryte grenser og trenge inn i "polaregnes endeløse stilhed" (76). Videre peker du på at Nansen gjør vikingene, "de gamle nordmænd", til foregangsmenn, gjør eventyrlysten til et grunntrekk i den norske folkekarakteren, som rett nok "syknet" i dansketida, men som Nansen på nytt identifiserer seg med. Slik skaper han en vid ramme for sin beretning, gjennom en rekke intertekster, som både har *et allmennmenneskelig*, *et nasjonal-norsk* og *et personlig aspekt*. Dette er en relevant ramme for lesningen.

Nansens, eller rettere, tekstens intertekster er altså en viktig del av din fortolkningsramme, eller forståelsesperspektiv. Intertekstbegrepet definerer du, etter Genette, som "direkte tilknytningspunkter mellom tekster, i form av sitater og allusjoner". Denne forståelsen av begrepet plasserer det nært *allusjonsbegrepet*, og du veksler mellom begrepene intertekst og allusjon uten å skille dem fra hverandre i betydning. Som kapitteloverskrift (3.2.7) bruker du "Allusjoner". Allusjon definerer du med å vise til *Litteraturvitenskapelig leksikon* (107). I en litteraturvitenskapelig avhandling kunne en forventet en noe grundigere omgang med begreper. De defineres ikke grundig nok; det gjelder forholdet mellom 'allusjon' og det langt mer sammensatte 'intertekst' og det gjelder for så vidt også begrepet "sentimental", som du kunne ha presisert i forhold til en 'faglig' og 'hverdagslig' betydning. Dette skjemmer framstillinga på noen punkter, men trass i dette er allusjonskapitlet ditt både relevant og interessant.

Når det gjelder den funksjon tekstens allusjoner har, skriver du at de lar "Nansen framstå som en gjenfødt norrøn sagahelt" (107), at de gir "fortellingen troverdighet", setter den inn i en heltemodig nasjonal sammenheng og at den bidrar sterkt "i konstruksjonen av hovedpersonen i boka" (113). Tekstene det gjelder er balladen Åsmund Frægdegjeva, ei Håvamål-strofe, et Ivar Aasen-dikt, Edda-diktet Skirnismål

og Lord Tennyson- og Carlisle-vers. Sammenfattende kan en si at det er lett å se den motiviske eller tematiske forbindelsen til intertekstene. De skaper en horisont som allmenngjør Framferdens verdi-og følelsesgrunnlag; de kopler det norsk-nasjonale, det internasjonale og det idehistorisk allmenne i *en* horisont, *en* forståingsramme. De viser nok også Nansens litterære og kulturhistoriske horisont, som gir framstillingen kulturell kapital, eller autoritet.

Men er det ikke vel hardhendt å hevde at de lar “Nansen framstå som en gjenfødt norrøn sagahelt”? Går vi analytisk inn på disse intertekstene, vil vi se andre nyanser i komparasjonen mellom Nansens prosjekt og intertekstene, nyanser som gjør “gjenfødt norrøn sagahelt” til en noe bastant tolkning.

Nansen kommer flere steder inn på det å sprengre grenser, etter kunnskapstørsten og det uendelig søkende begjæret. I avslutningen av *Nord i tåkeheimen* beskriver han dette uendelige begjæret etter kunnskap slik: “ - menneskeånden selv, uavlatelig søkende, aldri stengt av noen grense, i evig jag, høyde etter høyde, dyp efter dyp – alltid videre, videre”. Dette kunne stått i en europeisk idehistorie, som uttrykk for *den vestlige modernitetens ånd*, den uendelige streben, som den finske filosofen Georg von Wright har kalt *faustisk*, altså med *Goethes Faust* som modell-figur. Nansens verk inviterer til mange *kon-tekster*, både litterære, bokhistoriske, politiske, nasjonsbyggende, men også en stor vestlig, idehistorisk kontekst. Det å skape en litterær, politisk og historisk ramme, er viktig i arbeidet med Nansens bokverk og det har du gjort, selv om jeg har vært kritisk til noen av dine tolkninger.

Jakta på isbjørn, hvalross, sel etc. fyller en vesentlig del av framstillinga. Dyra er en livsnødvendighet (maten), men også en del av naturen. Hva slags holdninger preger jakt-motivet og forholdet til villdyra? Jakta er en del av naturskildringa og holdninga til villdyra vel også en del av maskulinitetsmotivet? Det undrer meg at et så viktig motiv i *Fram over Polhavet* er så lite behandlet.

Men det jeg er mest usikker på i avhandlingen, er bruken av skjønnlitteratur som primærkilde. De korte omtalene av alle, er sjølsagt med for bl.a. å dokumentere at *Fram over Polhavet* har virket kreativt på flere forfattere, men uten at jeg syns de er intertekster som bidrar til forståelsen av Framferden. Og på den annen side er analysen av Rifbjergs *Nansen og Johansen* en omfattende og detaljert lesning som nok er god i seg selv, som litterær analyse av en psykologisk roman. En fiksjonsfortelling som har navnene felles med Nansen og Johansen i *Fram over Polhavet*, og som bruker noen av de ytre fakta ved ekspedisjonen, men som det er vanskelig å se har noen interessant sammenheng med *Fram over Polhavet* ut over det å skape en fiksjon av den ytre ramma. Det er som om du også har opplevd *legitimeringen av romanen* i prosjektet som noe problematisk, for du *gjentar flere ganger* at ditt perspektiv er å se Rifbjergs bok *i relasjon til* interteksten, Nansens *Fram over Polhavet* og Johansens *Selv-anden på 86.14*. (199). Eller formulert slik: “en lesning av romanen *opp mot* ekspedisjonsberetningene som tar for seg Framferden” (204). Eller: Studere “på hvilken måte Rifbjerg *skriver seg inn* i den eksisterende polardiskursen, primært diskursen om Fram” (ibid.) Eller: “Hvordan *forholder* romanen seg til den tradisjonelle polardiskursen som ble etablert i ekspedisjonslitteraturen etter Fram-ekspedisjonen?” Etter lesningen av din avhandling, sitter en likevel ikke igjen med et tydelig bilde av hva dette forholdet mellom fiksjon og ekspedisjonsfortelling er.

Kanskje er det fordi Rifbjergs bok forholder seg langt intimere til en psykologisk romanform, en utviklingsroman med negativt utfall (død), som formelt har et sentralperspektiv og formelt, i stor grad består av hovedpersonens indre monolog. Og der sjangeren “Et vintereventyr”, som er bokas undertittel, viser til det som ikke kan tid- og stedfestes, det som ikke er “sant”, det som er “eventyr”. Nansen og Johansen er romanpersoner. Hovedpersonen Hjalmar Johansen er skapt i bildet av den virkelige Hjalmar Johansen som tok sitt eget liv. Det har gjort han interessant som romanperson og fyllt han med mulige uforløste konflikter som forfatteren Rifbjerg har skapt. Sett i lys av den store kvantitative vekt vintereventyret *Nansen og Johansen* får i avhandlingen, mener jeg at en grundigere og mer prinsipiell konkretisering av hva forholdet mellom fiksjons- og sakprosaetekst består i, hadde vært på sin plass.

Trass i denne kritikken har Silje Solheim Karlsens skrevet seg inn i forskningsfeltet ekspedisjonslitteratur på en sjølstendig måte gjennom sine komparasjoner med skjønnlitterære tematiseringer av Fram-ferden. Hun har også gjort det på en språklig-stilistisk god måte, som gjør avhandlingen svært lesverdig og tilgjengelig. Mine kritiske kommentarer til prosjektet anfekter ikke dette. De har først og fremst sitt utgangspunkt i det jeg oppfatter som det metodologisk og analytisk vanskelige i prosjektet: Å etablere et helhetlig tekstkorpus; å få de to teksttypene, ekspedisjonsberetning og fiksjonsfortelling, til å danne en tekstlig helhet som legger til rette for et analytisk arbeid der de to teksttypene gjensidig åpner for en forståelse av diskursen.

Til slutt vil jeg gratulere Silje Solheim Karlsen med avhandlingen og ønske lykke til med videre litteraturforskning. Du har vist at du har evnene og gløden som skal til.

Svar fra doktoranden

Noen måneder har gått siden jeg disputerte på avhandlinga *Triumf, lojalitet, avstand. Fridtjof Nansens Fram-ekspedisjon (1893-1896) – og bøker i dens kjølvann*. På den ene siden oppleves det vanskelig å skulle hente fram argumenter, tanker og resonnementer fra den spesielle dagen; på den andre siden har avstanden vært nyttig for å få etablert en oversikt, ikke bare over eget prosjekt, men også de innvendinger og kommentarer avhandlinga ble møtt med. Over fire år har jeg arbeidet med litteraturen etter Nansens berømte polarekspedisjon, både de dokumentariske ekspedisjonsberetningene skrevet av de reisende og skjønnlitteratur som på forskjellige måter handler om eller er inspirert av Nansens ekspedisjon. Etersom prosjektets utgangspunkt var at det ikke forelå utdypende litteraturvitenskapelige analyser av denne ekspedisjonslitteraturen, har det vært dette som har vært mitt hovedfokus: først å underkaste ekspedisjonsberetningene litterære analyser med tanke på å avdekke mytologiseringen rundt denne ekspedisjonen og rundt Nansen som polarforsker – og å vise hvordan Nansen selv gjennom litterær selviscenesettelse bidrar til denne mytologiseringen. Dernest å lese skjønnlitteraturen om ekspedisjonen for å forsøke å avdekke hvordan fiksjonslitteraturen skriver seg inn i – og opp mot – den rådende polarheltdiskursen.

Jeg har forstått hele dette tekstkorpuset som en megatekst, et begrep ikke opprinnelig ment for denne type tekstmasse, men et begrep som jeg har funnet både oversettelig og anvendelig.¹ Kanskje har mitt fokus vært for snevert, og kanskje har dette snevre fokuset på ekspedisjonens framstilling i litteraturen, eller heller: *ekspedisjonen som litterær konstruksjon* ført til at problematisering av viktige begreper og behandling av andre faktorer har blitt utelatt. Opponentene har nemlig begge etterlyst det de opplever som mangler i avhandlinga, det være seg manglende refleksjoner omkring tekstkorpuset, avhandlingas eget ståsted og en bredere orientering utover det rent litterære. De har kommet med relevante innvendinger mot prosjektet – og gitt meg ganske forskjellige utfordringer. Om det ligger i de ulike opponentenes oppgave, er jeg ikke sikker på, men det kan synes som om førsteopponent Thisted er bredere i sin kritikk og orientering og at andreopponent Gimnes fokuserer mer på detaljer i avhandlinga. Jeg finner det vanskelig å ta for meg de respektive opponentenes innvendinger punkt for punkt og kommentere det, så selv om innvendingene er forskjellige, har jeg samlet kritikken fra begge opponentene i tre hovedpunkter, og skal forsøke å adressere både Thisted og Gimnes' innvendinger under disse punktene: 1. Den nasjonale fortelling og Nansens heltestatus, 2. Metodikk, begrepsbruk og begrepenes oversettelighet, 3. Materiale og bruken av skjønnlitteratur.

Den nasjonale fortelling og Nansens heltestatus.

Førsteopponent Kirsten Thistedes hovedinnvending mot prosjektet er at avhandlinga mangler en avklaring eller diskusjon omkring begrepene nasjonsdannelse, nasjonal

¹ Megatekst er et begrep som benyttes innen science fiction-litteraturen, som en beregning på denne litteraturen som en kollektiv sjanger som deler et intertekstuelt referansesystem. Megateksten blir altså hele det korpus som utgjør science fiction-litteraturen og som inneholder både tekst, bilder, begreper, idéer, ting og konvensjoner. Begrepet er utviklet og brukt av litteraturviteren Damien Broderick i *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction* (1995).

identitet og nasjon vs kosmopolitisme, og at jeg som forsker ikke har problematisert avhandlingas eget ståsted og posisjon i den stadig pågående konstruksjonen av nasjonen. Ifølge Thisted fører dette videre til at jeg heller ikke problematiserer Nansens heltestatus. For å gå inn på heltestatusen først: Thisted peker blant annet på at jeg skriver at myten om Nansen dreier seg om den av skjebnen utvalgte ener som gjenoppliver nasjonens stolte historie og dermed også viser veien framover – og at dette bildet av Nansen som en slags nasjonal inkarnert sagahelt fortsatt er gjeldende – uten at jeg ifølge henne spør hvorfor heltebildet har blitt stående: “Hva er årsaken til heltebildets opprettholdelse?”

Det er mulig jeg ikke *eksplisitt* har stilt dette spørsmålet, for deretter å forsøksvis svare, men mener at jeg, iallfall implisitt, svarer på spørsmålet om heltebildet og dets opprettholdelse gjennom hele avhandlinga. Etter mitt syn henger Nansens heltestatus sammen med flere faktorer, eksempelvis samtidas nasjonsdannelse, *Fram over Polhavets* litterære kvaliteter og Nansens bevisste imagebygging. I underkapittel 1.2. “Ekspedisjoner som nasjonsbygging. Nasjonal diskurs” går jeg inn på dette, men nokså begrenset, både når det gjelder konkretisering og omfang, men i innledningskapitlet viser jeg til hvordan ekspedisjonen finner sted på et nasjonalhistorisk avgjørende tidspunkt der Norge bryter ut av unionen med Sverige og endelig blir en selvstendig nasjon etter nærmere 400 år i ulike unionsformer med Danmark og deretter Sverige. Historiker Narve Fulsås peker på at Fram-ekspedisjonen i den norske samtida ble oppfattet som “[...] ein stordåd som heile verda beundra, og som gjorde Noregs namn kjent, ja som gjorde kjent at det i det heile fanst noko slikt som Noreg.[...] endeleg hadde heile nasjonen noko å samle seg om etter år med uforsonleg politisk strid”. (Fulsås 2004: 174). I en tid der selvstendighet som egen nasjon var et mål, utførte Nansen to spektakulære ekspedisjoner. Den første, kryssingen av Grønlands innlandsis, var dessverre ikke under norsk finansiering, men ble likevel oppfattet som en norsk ekspedisjon og dermed også en norsk rekord. I planleggingsfasen før Fram-ekspedisjonen understreket Nansen stadig betydningen av å holde ekspedisjonen norsk,² og han sørget både for at 17. mai ble behørig feiret under ekspedisjonens forløp og at det rene, norske flagget ble plantet på 86°14’ nord.

Fram-ekspedisjonens nasjonale fortelling er egentlig en fortelling på minst to nivåer: På den ene siden dreier det seg om en sentral nasjonal hendelse, en viktig vitenskapelig ekspedisjon under norsk flagg, ledet av en nordmann – en hendelse som i samtida blir gitt stor nasjonal betydning. Norske diktere omfavner både ferden og mannen og skriver hyllestikt;³ Brøgger og Rolfsen skriver en biografi om Nansen allerede i 1896, med et innledningsdikt av landsfaderen Bjørnstjerne Bjørnson, illustrert av Chr. Krohg, Otto Sinding og E. Werenskiold. Den nasjonale betydningen ekspedisjonen blir gitt i sin samtid fører til at Nansen får en posisjon som nasjonalhelt blant det norske folk. Hans videre karriere som forsker, diplomat og humanist bidrar til å befeste denne posisjonen (Sørensen 1993, Hegge 2002, Jølle 2011). På den andre siden brukte Nansen helt bevisst litterære virkemidler i sin beretning, og dette har bidratt til å posisjonere han som både polarhelt og nasjonalhelt. En ting er at ekspedisjonslitteraturen eller oppdagerlitteraturen generelt,

² Dette kommer han også stadig tilbake til i “Innledning” i *Fram over Polhavet I*.

³ Blant andre har Bjørnstjerne Bjørnson (1895) og Per Sivle (1898) skrevet dikt om Nansen.

dersom den er kvalitetsmessig utført, oppleves som heltehistorier (Tallmadge 1979: 10), og at arktiske helter over store deler av den vestlige verden ble helter og symboler på virkelig eller innbilt nasjonalistisk storhet (Riffenburgh 1994). En annen ting er at Nansen selv, gjennom sin beretning, selv trekker linjer til heltemyter ved å alludere utstrakt til norrøn mytologi, norrøne heltemyter og europeisk heltelitteratur. Når han sammenligner seg med gammelnorske oppdagere eller norrøne helter mener jeg at han samtidig skaper et bilde av seg selv som en slags gjenfødt norrøn sagahelt, et bilde som har blitt stående, selv gjennom tre annenposisjonsberetninger om samme ferd (drøftet i kapittel 4. "Annenposisjonsberetningene. Fram-ekspedisjonen under lupen").

Andreopponent Steinar Gimnes hevder det er for "hardhendt" og bastant å hevde at allusjonene lar Nansen framstå som en gjenfødt norrøn sagahelt. Men jeg mener – og mener å vise til – at Nansens samlede *framstilling*, hans oppbygning av verket innledningsvis der han trekker linjer mellom norrøne oppdagere og sin egen ekspedisjon, sammen med allusjonene, skaper et slikt bilde av Nansen som en gjenfødt norrøn sagahelt. Thisted på sin side etterspør en drøfting av *hvorfor* dette bildet har blitt stående, men kan man ikke snu på dette spørsmålet: når Nansens heltestatus er så sterkt befestet, både som nasjonalhelt og som mer individuell polarhelt, i samtidas oppfatning av Nansen og hans ekspedisjon – både her hjemme og i store deler av den vestlige verden – og i litteraturen skrevet av og om Nansen; ville det ikke vært *mer* merkelig om heltebildet hadde blitt utfordret og rokket ved? Når det gjelder det jeg oppfatter som Thistedes kanskje sterkeste innvending, det som dreier seg om nasjonsdannelse, nasjonal identitet og nasjonalisme vs kosmopolitisme, og avhandlingens manglende drøfting av egen posisjon i den stadig pågående nasjonskonstruksjonen, så er dette kritikk jeg lett kan imøtegå: dette er et felt jeg ikke har kommet inn på i særlig grad i avhandlingen. Thisted siterer fra teksten og viser til hvordan avhandlingen skriver seg inn i det samme nasjonale "viet" den undersøker, og hvordan avhandlingen dermed blir del av det Thisted, med støtte i Michael Billig, kaller "Banal nationalisme". Thisted forklarer dette ved å peke på at forskning basert på metodologisk nasjonalisme selv produserer nasjonalisme, mens forskning som vil "positionere sig i forhold til en kosmopolitisk vision, nødvendigvis må utvikle en ny, metodologisk kosmopolitisme". (6). Hun etterlyser en avklaring av metodologi og ståsted og slår fast at "et skift i metodologi ville for eksempel have muliggjort etableringen af en position, hvorfra det nationale fællesskab, som konstitueres ud fra fortællingen om "våre polarhelte", kunne have været overvejet i forhold til fortællingen om Norge som multikulturelt fællesskab." (Ibid). Dette er betimelige innvendinger, som jeg ser kunne tilført, ikke bare avhandlingen, men kanskje også den mer allmenne forståelsen av Arktis som diskursivt rom en ny og spennende dimensjon. Men det ville også gjort avhandlinga til en ganske annen. Når Thisted deretter peker på et av avhandlingens utsagn, som hun mener er "i direkte modstrid med stort set enhver forskning i nationsdannelse, så må jeg få oppklare: Utsagnet Thisted har festet seg ved er det følgende: "Interessen for ekspedisjonslitteratur har likevel vedvart helt opp til i dag, til tross for at nasjonsbyggingsprosjektet nå må sies å kunne være over". Thisted slår fast at dette er feil: nasjonsdannelse er aldri over, men er stadig pågående. Her må jeg få understreke at utsagnet mitt verken er et forsøk på å undergrave eller usynliggjøre

den evig pågående nasjonsdannelse eller forskningen på den eller er et utslag av ignoranse; nasjonsbyggingsprosjektet det siktes til her, er den helt spesifikke prosessen med å synliggjøre, løfte fram det genuint norske, skape en “norskhet” i en tid der Norge er på vei mot å bli en selvstendig nasjon etter hundreår i union med sine naboland. Her sikter jeg altså til tida fra århundreskiftet og helt fram til andre verdenskrig, uten dermed å mene at man ikke selv i dag, bygger “norskhet”. Det gjør man jo. Og det viser seg blant annet i stadige utgivelser og studier av nasjonale myter.

Andreopponent Steinar Gimnes har i sin kritikk ikke vektlagt avhandlingas manglende diskusjon av egen posisjon i forhold til faktorer som nasjonskonstruksjon og nasjonsdannelse, men han streifer innom nasjonsbyggingsaspektet når han kritiserer min behandling av *Fram over Polhavets* resepsjon. Gimnes ønsker seg en teoretisk grundigere og tekstlig større, mer strukturert framstilling av resepsjonen. Han peker blant annet helt korrekt på at jeg siterer danske aviser, og ikke omtaler de norske avisenes anmeldelser. Da jeg jobbet med resepsjonen, valgte jeg, på bakgrunn av avhandlingas litterære ståsted, å løfte fram omtaler som var fyldige og mer opptatt av det litterære enn ved begivenheten som spennende historisk hendelse, uten å tenke på hvorvidt avisene var danske eller norske. Men, dette viser jo at norske medier i samtida var mer fokusert på at ekspedisjonsberetningen fortalte om en nasjonal begivenhet enn beretningens litterære kvaliteter. Når Gimnes videre mener jeg skulle drøftet samtidspublikummets forventningshorisont til verket og spurt i “[...] hvor stor grad er det nasjonale, det nasjonsbyggende, det politiske og det maskulint heroiske en del av denne forventningshorisonten?” (5), så mener jeg at flere av disse elementene diskuteres innledningsvis i avhandlinga, både der jeg tar for meg hvordan ekspedisjoner utgjør en nasjonal diskurs og ikke minst i sjangerdiskusjonen, der kontrakten mellom forfatter og leser og nettopp leserens forventinger utgjør sentrale punkter.

Metodikk, begrepsbruk og begrepenes oversettelighet

Både Thisted og Gimnes mener avhandlingen kunne tjent på en drøfting som ville synliggjort de metodologiske valg jeg har gjort. Thisted er som nevnt mest opptatt av en metodologidrøfting eller metodologiavklaring knyttet til begrepene nasjonalisme – kosmopolitisme, mens Gimnes etterspør en fyldigere litteraturhistorisk, sjangerteoretisk og metodologisk grunnlagsdrøfting. Gimnes savner i tillegg noe mer utfyllende om dagboka som sjanger i tilknytning til mine analyser av fortellerperspektiv. Gimnes har rett når han sier jeg ikke er tydelig nok med hensyn til å avgrense og heve fram de to fortellerperspektivene i boka – nåperspektivet som vi finner i dagboka og daperspektivet som vi finner i den i etterkant redigerte framstillinga – og vise til hvilken funksjon de har.⁴

Når det gjelder Gimnes’ første innvending, mener jeg imidlertid selv at avhandlingas to første kapitler i vesentlig grad drøfter polarlitteraturen først ut fra et litteraturhistorisk perspektiv og deretter med utgangspunkt i sjangerteori. Her

⁴ Dette forholdet har for øvrig vært mitt hovedanliggende i min lesning av *Nansens Blant sel og bjørn: Min første ishavs-ferd* (1924), i artikkelen “Nostalgisk erindring og polar karrierehistorie. Fridtjof Nansen: Blant seg og bjørn: min første ishavs-ferd (1924)” i *Nordlit* 29 (2012).

fokuserer jeg først og fremst på forholdet mellom fiksjon og fakta og fortellerstørrelsen, før jeg videre snevrer drøftingen inn til å gjelde ekspedisjonsberetninger spesifikt. Jeg viser både til eldre, men gjeldende sjangerteori og nyere forskning på området, i tillegg til at jeg utvider emnet med å trekke inn og diskutere elementer som mytologi, framstilling og selvframstilling – og å knytte dette an til diskursteoriens nodalpunkter. Avhandlingens prosjekt har vært å lese utvalgt litteratur om Fram-ekspedisjonen som deler av en samlet megatekst. Denne nærlesingen har altså vært avhandlingens overordnede metodiske grep.

Det kan selvsagt diskuteres hvorvidt det er fruktbart å knytte begrepet megatekst til diskursteoriens “diskursorden”, og Thisted har rett når hun peker på at jeg ikke har “gjort meget ud af at overveje de forskellige tilganges “oversættelighed” i forhold til hinanden, eller at samordne de forskellige greb i én, samlet metodologi” (3) Thisted spør for eksempel hvordan begrepet megatekst forholder seg til diskursteoriens “diskursorden”. Jeg har operert med begrepet megatekst om de konkrete tekstene som omhandler Nansens Fram-ekspedisjon, altså et tekstkorpus bestående av forskjellige tekster hva angår både sjanger og nærhet til ekspedisjonen, men som alle har samme hendelse (Fram-ekspedisjonen) som motiv og utgangspunkt. Diskursorden har i denne sammenhengen vært å forstå som et nettverk av diskursive praksiser som tilhører denne megateksten. Diskursordenen dreier seg altså om, i tillegg til å inneholde typiske eller konstitutive sjangere, et nettverk av diskurser, språklige handlinger, som tale- og fortellehandlinger, som bidrar til å etablere spesifikke forestillinger. I forbindelse med polar ekspedisjonslitteratur kan vi snakke om en diskursorden bestående av eksempelvis ekspedisjonsberetninger som igjen rommer vitenskapelig diskurs, nasjonal diskurs, maskulin diskurs, heltediskurs og lignende.

Når Thisted deretter etterspør en redegjørelse eller diskusjon omkring de motdiskurser som finnes på feltet, mener jeg at jeg, gjennom mine lesninger av tekstene i megateksten, finner at det ikke finnes tydelige motdiskurser i denne megateksten. Om det finnes slike motbilder i annen litteratur som omhandler Fram-ekspedisjonen, som biografier, historieverk og akademiske tekster, kan godt hende; dette er imidlertid litteratur som har falt utenfor mitt begrep megatekst, noe jeg vil ta for meg under neste punkt. Thistedes kritikk indikerer ikke bare en etterspørsel etter refleksjon omkring metodologi; det er samtidig en etterspørsel etter et kritisk blikk på den nasjonale diskurs som er så sentral i dette feltet. Jeg har nok hatt et mer teknisk enn verdimesig utgangspunkt i dette arbeidet når mitt prosjekt har dreid seg om å undersøke hvilken diskurs eller hvilke diskurser en konkret tekst forholder seg til, hvilke sannheter teksten etablerer og hvilke forestillinger den reproducerer. Gjennom dette har jeg håpet å kunne si noe om *myteskaping* innen det polare. Min påstand har vært at Nansen selv har bidratt til denne myteskapingen i sin ekspedisjonsberetning, han lar seg posisjonere av de ulike diskursene som spiller inn, han velger mellom subjektposisjoner som tilbys innenfor diskursen. Han velger hvordan han vil framstille seg selv, på samme måte som han velger hvordan han vil framstille ekspedisjonen.

Materiale og bruken av skjønnlitteratur

Der Thisted's hovedinnvendinger har vært knyttet til det hun mener er manglende refleksjoner omkring den nasjonale fortelling og avhandlingas egen posisjon, dreier andreopponent Gimnes hovedinnvending til avhandlinga seg om bruken av materiale. Gimnes' første innvending retter seg mot valg av primærtekst, som han opplever som ubegrunnet:

I innledningen skriver du i et kapittel om "materiale og mål" for avhandlingen (15) at *Fram over Polhavet* mest peker seg ut blant Nansens bøker "fordi Nansens ekspedisjon er objekt for flere litterære verk". Det kan synes som om det er de litterære verkene, og blant dem først og fremst Rifbjergs *Nansen og Johansen*, som har bestemt primærteksten, Nansens ekspedisjonsfortelling. Denne opplysningen krever en argumentasjon (2).

I innledningen skriver jeg at det er mange ekspedisjoner, med etterfølgende litteratur, som kunne vært interessant å ta for seg, eksempelvis Roald Amundsens *Sydpolen* (1912), men at "Nansens Fram-ekspedisjon (1893-1896) likevel peker seg ut, ikke bare fordi det er en høyst spektakulær ekspedisjon spekket av dramatikk; men mest fordi Nansens ekspedisjon er objekt for flere litterære verk" (15), både flere annenposisjonsberetninger og et utvalg skjønnlitteratur i forskjellige sjangre. Det er altså ikke, som Gimnes hevder, Rifbjergs roman som har bestemt primærteksten. At primærteksten i avhandlinga er *Fram over Polhavet* følger naturlig av at det er en undersøkelse av litteraturen, myteskapingen, diskursene knyttet til Nansen og hans Fram-ekspedisjon som er avhandlingas prosjekt. Videre reiser Gimnes spørsmål om hvorfor Rifbjergs roman har fått en sentral plass. Han mener min påstand om at man, gjennom å nærlese Rifbjergs roman og sammenligne den med ekspedisjonslitteraturen, kan kaste nytt lys over de gamle ekspedisjonsberetningene og også se Rifbjergs roman som intertekst til disse, er problematisk. Han spør: "På hvilken måte kan Rifbjergs "vintereventyr" kaste "nytt lys" over ekspedisjonslitteraturen? Åpenbart ved å vise hva ekspedisjonslitteraturen ikke er, men ut over det?" (2). Gimnes mener at han, etter å ha lest avhandlinga, ikke sitter igjen med et "tydelig bilde av hva dette forholdet mellom fiksjon og ekspedisjonsfortelling er." (7). Kritikken gjelder også de andre skjønnlitterære bøkene som tematiserer Framferden, Gimnes forstår det slik at de kun er med for "å vise Nansens tiltrekningskraft".

Jeg tror jeg og Gimnes har svært forskjellig syn på hva som utgjør, eller kan utgjøre, forbindelsen mellom ekspedisjonslitteratur og skjønnlitteratur i en slik sammenheng. Jeg har ønsket å lese skjønnlitteraturen som en del av megateksten, der hovedpoenget har vært å se om skjønnlitteraturen framstiller motbilder eller om den skriver seg inn i – og ikke opp mot – den rådende diskursen som heroiserer polarfarerne. Jeg har villet se hva som skjer med polardiskursen når den flyttes inn i en skjønnlitterær ramme og forfatteren står fritt til å dikte? Både Aase Kristofersens *Skrugard* (1927), Kyrre Andreassens *Polar* (2003) og Klaus Rifbjergs *Nansen og Johansen. Et vintereventyr* (2002) skriver, eksplisitt eller implisitt, om et nærere forhold, av mer intim art, mellom Nansen og Johansen. Det er interessant. Kan dette leses som forsøk på å utfordre bildet av den staute, ufeilbarlige polarhelten? Jeg

mener min lesning av *Nansen og Johansen. Et vintereventyr* (2002) avdekker at det finnes en motdiskurs i megateksten, og at Rifbjerg, ved sin lek med ekspedisjonssjangeren, bringer forstyrrelse inn i et felt der den nasjonale heltemyten har hatt hegemoni. Rifbjergs ironiske lek med sjangertrekk, hans ombytting av roller i romanen, hans bruk av ekspedisjonssjangerens retorikk, kan leses som utfordring, ikke nødvendigvis av norsk polarhistorie eller polarheltene som individer, men av mytene om oppdageren og stereotypiene i ekspedisjonslitteraturen. Når Gimnes finner det vanskelig å se at Rifbjergs roman har noen sammenheng med *Fram over Polhavet*, “ut over det å skape en fiksjon av den ytre ramma” (7), så finner jeg det vanskelig å forstå at Gimnes ikke ser hvordan Rifbjerg tester og utfordrer grensene i den tradisjonelle polardiskursen.

Førsteopponent Kirsten Thisted har på sin side ingen innvendinger mot bruken av skjønnlitteratur som materiale. Hun spør faktisk om ikke de skjønnlitterære forfattere kan betegnes som “tredjeposisjonsforfattere”, ikke bare fordi de skriver “på tredje hånd af begivenhederne, men både på grund af genren, og fordi de ikke selv er personligt involvered, har de mulighed for at se ekspeditionerne fra et helt tredje sted”. (4). Thisted peker selv på hvordan Rifbjerg avprøver grensene for ekspedisjonenes betydningssystem, og mener at Rifbjerg bringer støy på den nasjonale fortelling om Fram-ekspedisjonen. Kritikken hun kommer med i forbindelse med min analyse av Rifbjergs roman, handler altså ikke om selve materialvalget, men om manglende metodologisk og begrepsmessig samsvar med analysene av ekspedisjonslitteraturen. Hun undrer seg over at et begrep som territoriell maskulinitet ikke anvendes i Rifbjerg-analysen og at diskursteori/diskursanalyse kun anvendes sparsomt. Til det siste: når jeg i mine lesninger av romanen viser til Rifbjergs lek med ekspedisjonslitteraturens sjangertrekk, med romanens dekonstruksjon av den skjebnebestemte polarhelten og hvordan dette kan sees som motbilder, ligger det implisitt i dette en idé om at romanen, gjennom sin diskursive praksis, presenterer en motdiskurs. Jeg er imidlertid enig i at undersøkelsen av megatekstens diskursorden kunne ha tjent på at jeg i større grad hadde anvendt de samme begrepene i mine lesninger av ekspedisjonslitteraturen og skjønnlitteraturen. Å se disse som en del av samme megatekst, burde også innebære at de i større grad vurderes på samme teori- og metodegrunnlag. Kanskje hadde da heller ikke inkluderingen av skjønnlitteratur da blitt oppfattet som problematisk av andreopponenten?

Når det gjelder en analyse av romanens behandling av forskjellige maskuliniteter, så går jeg i kapittel 6 inn på polarforskningen som kulturelt fenomen, og på hvordan maskulinitet har blitt forstått i den vestlige kulturtradisjonen. Når Rifbjerg velger å dikte opp et seksuelt kjærlighetsforhold mellom Nansen og Johansen, leser jeg det som en kommentar til den vestlige kulturtradisjonens syn på homofili og hvordan homoseksuell praksis, i en heteroseksuell kultur, synes å diskreditere maskuliniteten (Connell 1995: 37). Jeg peker på hvordan polarforskningen som kulturelt fenomen, og følgelig også polarfarerne, har blitt forstått som typisk maskuline, i likhet med andre ”men of the frontier”, altså menn som reiser ut i intet og erobrer land. I denne forbindelse peker Thisted på likhetene mellom Rifbjergs roman og den amerikanske filmen *Brokeback Mountain* (Ang Lee 2005), hvor det er den amerikanske nasjonale myte som utfordres, nettopp ved at den territoriale maskulinitet som er knytte til det

ville vesten, utfordres. I likhet med polarfareren er også cowboyen forstått som spesifikt maskulin. Men der *Brokeback Mountain* ble kritikerrost, også i Amerika, fikk Rifbjergs roman om de elskende Nansen og Johansen en heller kjølig mottakelse i Norge. Kan vi av dette slutte at forestillingen om maskulinitet i norsk polartradisjon er så konservativ at maskulinitet ikke bare handler om eksempelvis fryktløshet, fysisk og mental styrke, intelligens og utholdenhet, men også til legning – altså til det Connell kaller normativ maskulinitet; hva menn *bør* være? Og dersom den rådende norske oppfatning av polarhelten, myten om polarhelten, er så fasttømret i et tradisjonelt og konservativt bilde, er det kanskje ikke så rart av de spede forsøk på å utfordre denne diskursen ikke har nådd fram i Norge?

For å illustrere hvordan Nansen er et bilde på den norske nasjonale fortelling, viser Thisted til Bjørnsons dikt “Fridtjof Nansen” (1895), som også innleder min avhandling, og sammenligner dette med Danmarks polarhelt, Knud Rasmussen, og Tom Kristensens dikt “Det er Knud, som er død” (1933). Hun viser til at diktene presenterer to svært forskjellige myter, der Bjørnsons dikt fokuserer på mandsmot, styrke og stolthet på nasjonens vegne og i mindre grad er opptatt av Nansen som person. Kristensens dikt om Knud Rasmussen mener Thisted handler mer om Rasmussen som en forfører av alle han møtte, den glede han spredte og den tilsvarende sorg alle opplever ved hans død (10). Der Bjørnsons dikt framstiller Nansen som en som legger naturen under seg på sin ferd, eller som overviner det ukjente nord, og returnerer som en helt; ser man det milde, gjestfrie Arktis, både mennesker og natur, sørge over Rasmussens bortgang i Kristensens dikt. Dette handler ikke bare ifølge Thisted om at de to polarheltene blir framstilt som forskjellige; det innebærer også at Norge og Danmark som nasjoner framstår som forskjellige: Rasmussen representerer den nasjonale fortelling om Danmark som “en venlig og blid lille nation”(10), som ikke er noen egentlig kolonimakt. Dersom man følger Thistedes analyse og slutning, skulle man dermed kunne avlede at Nansen representerer den nasjonale fortelling om det stolte, seierrike, erobrende Norge som oppfostrer mennesker med Normanna-ånd. Og videre at det er dette bildet av både Nansen og nasjonen man har ønsket å beholde i Norge, derav den standhaftige motstanden mot alt som har kunnet utfordre eller forandre dette bildet. Noe som da bringer oss tilbake til begynnelsen på dette svaret til opponentenes innvendinger.

Litteratur

- Broderick, Damien. 1995. *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction*. London: Routledge
- Connell, R.W. 2005. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Fulsås, Narve. 2004. "En æressag for vor nation". Red. Einar Arne Drivenes og Harald Dag Jølle. *Norsk polarhistorie I: Ekspedisjonene*. Oslo: Gyldendal.
- Hegge, Per Egil. 2002. *Fridtjof Nansen: Bare én vilje*. Oslo: J.M. Stenersens forlag AS.
- Jølle, Harald Dag, *Nansen. Oppdageren*. Oslo: Gyldedal 2011.
- Riffenburgh, Beau. 1994. *The Myth of the Explorer*. Oxford: Oxford University Press
- Sørensen, Øystein.1993. *Fridtjof Nansen: Mannen og myten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sørensen, Øystein. 1996. "Å skape sitt eget bilde" i Christensen og Skoglund (red.) *Nansen ved to århundreskifter*. Norsk Folkemuseum: Aschehoug.
- Tallmadge, John. 1979."Voyaging and the Literary Imagination". *Exploration VII*.